

Jerzy Andrzej Wojtczak

Chrystus jako Syn Dziewicy według Laktancjusza

Salvatoris Mater 1/2, 339-341

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Liczące siedem ksiąg, obszerne dzieło Laktancjusza (w.III-IV) *Divinae Institutiones* i jego skrót (*Epitome*) obejmujący jedną księgę miały przedstawiać, w założeniu autora, główne zasady chrześcijaństwa¹. Na temat jego braków w wykształceniu teologicznym i niedostatków tego utworu wynikających z nadmiernego retoryzowania pisałem już wielokrotnie w różnych artykułach, nie zatrzymując się zatem dłużej nad tym zagadnieniem przejdę od razu do meritum sprawy.

Trzy pierwsze księgi dzieła to przede wszystkim krytyka religii pogańskiej i filozofii starożytnej, dopiero czwarta księga jest przejściem do pozytywnego wykładu doktryny chrześcijańskiej i tu spotykamy się z laktancjańską chrystologią: omówienie jej w całości wymagałoby bardzo obszernego artykułu. Temat ten zresztą do tej pory nie był wyczerpująco omówiony w istniejącej bibliografii. Na razie zastanówmy się nad jednym jej aspektem: przyjściem Chrystusa na świat. Laktancjusz omó-

wiwszy (nie bez uproszczeń i błędów) przedwieczne zrodzenie Syna Bożego z Ojca, które nazywa „prima nativitas”², i wyjaśniawszy obszerne powody, dla których Chrystus narodził się w ciele, stwierdza: *Descendens itaque de coelo sanctus ille Spiritus Dei*

*sanctam Virginem, cuius utero se insinualet, elegit. At illa divino Spiritu hausto repleta concepit, et sine ullo attactu viri repente virginalis uterus intumuit*³.

Następnie przytacza prorocтва stwierdzające, że Zbawiciel miał się narodzić z Dziewicy⁴. W przytoczeniach tych akcentuje, że Żydzi dlatego odrzucili Chrystusa, bo narodził się z człowieka⁵. O Jego Matce jest mowa jeszcze tylko jeden raz: *Habebat enim spiritalem patrem Deum, et sicut pater spiritus eius Deus sine matre, ita mater corporis eius virgo sine patre*⁶. Ta szczupłość i wybiórczość informacji ma przecież swoją wymowę: najpierw należy zastanowić się, dlaczego

Jerzy Andrzej Wojtczak

Chrystus jako Syn Dziewicy według Laktancjusza

SALVATORIS MATER
1 (1999) nr 2, 339-341

¹ LAKTANCJUSZ, *Divinae Institutiones*, I, 1.

² TAMŻE, IV, 9.

³ TAMŻE, IV, 12.

⁴ TAMŻE.

⁵ TAMŻE.

⁶ TAMŻE, IV, 25.

go Laktancjusz nie mówi nic o pochodzeniu Matki Bożej, a nawet nie wspomina o Jej imieniu. Trzeba wziąć pod uwagę, że Laktancjusz jest Afrykańczykiem, na Wschodzie, poza Nikomedią, zapewne nigdzie więc nie był, wiadomości czerpie z drugiej, a może i trzeciej ręki. W tym przypadku, i w innych, opiera się najwyraźniej na Piśmie świętym, które, co słusznie budzi niekiedy zastanowienie, jest nader oszczędne, gdy chodzi o informacje o Matce Bożej.

Potwierdza to często odwoływanie się Laktancjusza do Starego Testamentu mimo tego, że jego dzieło adresowane jest do cesarza Konstantyna i jego dworu, ogólnie zaś – do odbiorców z obszaru języka łacińskiego, wśród których znajomość Pisma świętego, zwłaszcza Starego Testamentu, była znikoma bądź żadna (mówimy przede wszystkim o tych, co dopiero mieli się nawrócić). Najczęściej zaś występującym w Piśmie świętym określeniem Matki Bożej jest „Virgo”.

Po wtóre, z całego toku rozumowania Laktancjusza wynika, że chce on przede wszystkim wykazać, iż pochodzenie Chrystusa jest nadprzyrodzone. To zaś można było osiągnąć podkreślając, że przyjście na świat Syna Bożego odbyło się w sposób nadnaturalny. Stąd, dla pogan paradoksalnie, Matka Chrystusa jest z taką konsekwencją nazywana przez Laktancjusza „Virgo”. Nie umniejsza to w niczym faktu jej rzeczywistego macierzyństwa: *Mater corporis eius Virgo sine patre*⁷. Cały wywód autora podporządkowany jest prześmyślanemu przez Laktancjusza planowi: Bóg zesłał na świat Syna, Ten musiał się narodzić jako człowiek, bo tylko tak (zdaniem pisarza) mógł zbawić ludzi, a mianowicie przez przykład swego życia, cierpienia i śmierci.

Można też przypuszczać, że pisarz nie rozwodził się nad postacią Matki Bożej dlatego, by nie podkreślać jej semickiego pochodzenia, co w oczach Rzymian i mieszkańców zachodniej części imperium nie było prerogatywą i mogłoby raczej negatywnie wpłynąć na relację do Niej. Problemy etniczne grały w cesarstwie dużą rolę i jest bardzo możliwe, że i sam Laktancjusz prezentował określone opcje w tym względzie⁸.

Porównajmy jeszcze wypowiedzi autora z jego „Epitome”: tutaj warto zwrócić uwagę na ważne stwierdzenie, że Chrystus narodził się *in carne ex homine*⁹ oraz *Idem est Dei et hominis Filius*. Maria zatem, jako człowiek, porodziła Syna Bożego i to jest nie-

⁷ TAMŻE.

⁸ Por. np. MAX CARY, *Dzieje Rzymu*, t. 2, Warszawa 1992, 103-106.

⁹ LAKTANCJUSZ, *Epitome*, 43.

zwykle istotne świadectwo przemawiające jednoznacznie za Bożym macierzyństwem Maryi. Tutaj też znajdujemy raz jeszcze stwierdzenie: Chrystus *renatus est ergo ex Virgine sine patre, tamquam homo*¹⁰. I ten tekst ma za cel podkreślenie, że Matka Chrystusa była Dziewicą, co, jak wyżej powiedzieliśmy, zmierza do wyeksponowania nadprzyrodzonego pochodzenia Syna Bożego.

W następnym rozdziale wspiera Laktancjusz swoje twierdzenia przytaczanymi już w *Divinae Institutiones* fragmentami ze Starego Testamentu, przede wszystkim z *Księgi Izajasza*. Dodaje jeszcze (nie znajdujący się w tekście kanonicznym) cytat z *Księgi Salomona*¹¹.

Nieliczne, to prawda, i krótkie świadectwa Laktancjusza mają wszakże, jak łatwo dostrzec, swoją wymowę: zawierają się w nich bowiem prawdy określone później jako dogmatyczne tezy, które leżą u podstaw nauki wiary – Boże macierzyństwo i dziewictwo Maryi.

Dlatego też, mimo skrótowości, warto brać pod uwagę przy omawianiu tych kwestii *testimonia* znajdujące się w pismach Laktancjusza.

Prof. dr hab. Jerzy Andrzej Wojtczak
Uniwersytet Warszawski (Warszawa)

ul. Puławska 52 m. 61
PL - 02-559 Warszawa

Cristo come Figlio della Vergine secondo Lactanzio

(Riassunto)

Lactanzio afferma che Cristo è nato dalla Vergine nel modo sopranaturale. Tuttavia, la maternità di Maria fu reale e divina, perché Maria partorì il Figlio di Dio. Lactanzio sottolinea nettamente nei suoi scritti la divina maternità di Maria.

¹⁰ TAMŽE.

¹¹ TAMŽE, 44.